

TYPOLOGICAL RELEVANCE TO UZBEK AND ENGLISH

Tuxtaxodjayeva Nargiza

Scientific leader.

Tóxtayeva Laylo Shóxratjon qizi

Tashkent State University of International Financial Management

Faculty of Foreign Language and Literature.

A second-year student.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15049609>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarining tipologik jihatdan o'xshashlik va farqlari tahlil qilinadi. Tilshunoslikda tipologik tadqiqotlar tillarning tuzilishi, grammatikasi, fonetikasi va semantikasi kabi jihatlarni solishtirish orqali umumiy va o'ziga xos xususiyatlarni aniqlashga yordam beradi. O'zbek tili agglutinatív tuzilishga ega bo'lib, so'z yasalihi va grammatik shakllanishi qo'shimchalar yordamida amalga oshiriladi. Ingliz tili esa analitik til bo'lib, so'z tartibi va yordamchi so'zlarga asoslangan tizimga ega. Maqolada ushbu tillarning so'z yasalihi, gap qurilihi, morfologik va sintaktik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi.

Shuningdek, ularning umumiyliklari va farqlari misollar yordamida yoritiladi. Tadqiqot natijalari o'zbek va ingliz tillarining o'zaro ta'siri va o'rganish jarayoniga ta'sirini tushunishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Tipologiya, o'zbek tili, ingliz tili, grammatik tuzilish, agglutinatív, analitik til, tadqiqotlar, chet tili.

Abstract. This article analyzes the typological similarities and differences between the Uzbek and English languages. Typological studies in linguistics help to identify common and specific features by comparing aspects such as the structure, grammar, phonetics, and semantics of languages. The Uzbek language has an agglutinative structure, and word formation and grammatical formation are carried out using suffixes. English is an analytical language, and has a system based on word order and auxiliary words. The article provides a comparative analysis of the word formation, sentence structure, morphological and syntactic features of these languages. Also, their commonalities and differences are highlighted using examples. The results of the study serve to understand the interaction of the Uzbek and English languages and their impact on the learning process.

Keywords: Typology, Uzbek language, English language, grammatical structure, agglutinative, analytical language, research, foreign language.

ТИПОЛОГИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ДЛЯ УЗБЕКИСТАНА И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В статье анализируются типологические сходства и различия узбекского и английского языков. В лингвистике типологические исследования помогают выявить общие и уникальные черты языков путем сравнения таких аспектов, как их структура, грамматика, фонетика и семантика. Узбекский язык имеет агглютинативный строй, а словообразование и грамматическое оформление осуществляются с помощью суффиксов. Английский язык — аналитический язык, его система основана на порядке слов и вспомогательных словах. В статье дается сравнительный анализ словообразования, структуры предложения, морфологических и синтаксических особенностей этих языков. Их сходства и различия также проиллюстрированы примерами. Результаты исследования служат пониманию взаимодействия узбекского и английского языков и их влияния на процесс обучения.

Ключевые слова: Типология, узбекский язык, английский язык, грамматическая структура, агглютинативный, аналитический язык, исследование, иностранный язык.

Introduction

T

i

l

s O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, agglutinatив xususiyatga ega. Bunda grammatik ma'no so'zga qo'shimchalar qo'shish orqali ifodalanadi. Ingliz tili esa german tillari oilasiga kiradi va analitik tuzilishga ega bo'lib, bunda grammatik munosabatlar asosan so'z tartibi va yordamchi so'zlar orqali ifodalanadi. Ushbu tipologik farqlar til o'rganish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki har ikki tilning grammatikasi, gap tuzilishi va so'z yasalish usullari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Maqolada o'zbek va ingliz tillarining tipologik xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi hamda ularning lingvistik o'xshashliklari va farqlari yoritiladi.

i Bundan tashqari, ushbu tillarning tipologik tavsifi ularni o'rganish va tarjima qilish jarayonida qanday ahamiyatga ega ekanligini tushunishga yordam beradi. Ko'plab xalqlari orasida tillarni qiyosiy o'rganishga qiziqish ortdi tilshunoslar ko'p millatli mamlakatimizda rus tilining roli o'rtib borayotgani bilan izohlanadi va butun dunyoda millatlar va millatlarni bir-biriga yaqinlashtirish jarayoni va chet tillarini o'qitish va o'rganishni yaxshilash istagi. tillar, jumladan

i

p

o

l

o

deb nomlangan fan bo'yicha xorijiy tillar bo'yicha o'qituvchilar tayyorlaydigan universitetlarning o'quv dasturi "Ona va chet tillarining qiyosiy tipologiyasi", tamoyilini joriy etish ona tiliga ta'lim berish usullarini ishlab chiqishda ona tili faktlariga murojaat qilish til.

Literature review and methodology

Chet tilini o'qitishning pedagogik jarayoni uchun, aniqlash chet tili va talabalarning ona tili o'rtasidagi tipologik jihatdan muhim tarkibiy farqlar til, ular doimo o'zlari o'rganayotgan va o'rganayotgan chet tilini solishtiradilar ular doimiy ravishda quradigan asosiy ahamiyatga ega.

Insonlar muloqotining eng muhim va hayratlanarli darajada mukammal vositasi til, fikr almashish vositalari, bu xilma-xil va murakkab vazifalarni bajarishi mumkin, chunki u juda moslashuvchan va ayni paytda. Bu tipologik tadqiqot turi, ya'ni qiyosiy. Mahalliy va xorijiy tillarning tipologiyasi tillar xususiy tipologiyaning bo'limlaridan biridir. Tillarni qiyosiy o'rganish mavjud emas faqat amaliy, balki nazariy ahamiyatga ega. Bu umumiylikni aniqlash imkonini beradi til birliklarining lingvistik holati, har bir tilning tuzilishini chuqurroq o'rganish solishtiriladi va lingvistik jarayonlardagi tendentsiyalarni aniqlash. Bu shuningdek, ularni aniqlashga yordam beradi ona va ona bo'lmagan tillarning o'rganilganda ko'zdan chetda qoladigan xususiyatlari alohida. Tillarni qiyosiy o'rganish tilning barcha darajalari va pastki bosqichlarida amalga oshiriladi ierarxiya, shu jumladan leksik darajada, xususan, so'z tarkibining pastki darajasida. Turli tillardagi lingvistik birliklarni va ayniqsa leksik birliklarni qiyosiy o'rganish mavjud tarjimaning umumiy nazariyasi va amaliyotini rivojlantirish uchun ma'lum ahamiyatga ega; shu jumladan, leksikologiya o'qitish metodikasi va chet tillarini o'qitish metodikasi uchun. Bir vaqtning o'zida mukammal tashkil etilgan tizim. Har qanday tizim kabi tilning ham ikki tomoni bor. U iborat, bir tomondan, elementlardan - fonemalar, morfemalar, so'zlar, ning moddiy substansiyasiga kiyingan tovush va boshqa tomondan, u tuzilishga ega. Tilning tuzilishini shunday tushunish kerak uning ichki tashkil etilishi, son-sanoqsiz sonli aloqalar va munosabatlar sxemasi uning yuqorida sanab o'tilgan elementlari va aloqa akti shaklida ishlashini ta'minlaydi.

Tilshunoslikda tipologik tadqiqotlar turli tillarning tuzilishi va ularning o'xshash hamda farqli jihatlarini o'rganishga qaratilgan muhim yo'nalishlardan biridir. Har bir til fonetik, morfologik va sintaktik tizimlarga ega bo'lib, ularni tahlil qilish natijasida tillar o'rtasidagi umumiylik va o'ziga xoslik aniqlanadi.

O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, agglutinatив tuzilishga ega. Ya'ni, grammatik ma'no so'zga qo'shimchalar qo'shish orqali ifodalanadi.

Ingliz tili esa german tillari oilasiga kiradi va analitik tuzilishga ega bo'lib, bunda so'z tartibi va yordamchi so'zlar asosiy rol o'ynaydi. Ushbu tipologik farqlar ushbu tillarni o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki grammatik qonuniyatlar va gap tuzilish usullari sezilarli darajada farqlanadi.

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarining tipologik jihatlarini qiyosiy tahlil qilinadi, ularning o'xshashlik va farqlari yoritiladi hamda ushbu tillarni o'rganish va tarjima jarayoniga ta'siri ko'rib chiqiladi.

O'zbek va Ingliz Tillari Tipologiyasining Umumiy Tavsifi:

L

i - *Agglutinativ tillar – grammatik ma'no so'zga qo'shimchalar qo'shish orqali ifodalanadi (masalan, o'zbek, turk, yapon tillari).*

o - *Analitik tillar – grammatik munosabatlar asosan so'z tartibi va yordamchi so'zlar orqali ifodalanadi (masalan, ingliz, xitoy, frantsuz tillari).*

i - *Flektiv tillar – so'zlarning grammatik shakllari o'zgarishi orqali ma'no ifodalanadi (masalan, rus, arab, nemis tillari).*

O'zbek tili agglutinativ til bo'lib, grammatik ma'no affiksatsiya – ya'ni, qo'shimchalar qo'shish orqali ifodalanadi. Masalan, "kitob" so'ziga egalik qo'shimchasi qo'shilsa, "kitobim" (mening kitobim) shaklini oladi. Bunday tizimda so'z shakllari o'zgarishi qat'iy qonuniyatlarga asoslanadi va ular tildagi sintaktik munosabatlarni belgilashga yordam beradi.

o Ingliz tili esa analitik til bo'lib, unda gap mazmuni asosan so'z tartibi va yordamchi so'zlar orqali ifodalanadi. Masalan, "I read a book" (Men kitob o'qiyman) jumlasida so'zlarning tartibi ma'noning to'g'ri ifodalanishini belgilaydi. Ingliz tilida egalik yoki ko'plik kabi tushunchalar uchun so'z shakli kamdan-kam o'zgaradi va asosan yordamchi so'zlar ishlatiladi (masalan, "my book" – mening kitobim).

y O'zbek va Ingliz Tillari Tipologik Farqlari

a So'z yasalishi va morfologiya

- *O'zbek tilida so'zlarning ma'nosi va grammatik vazifasi qo'shimchalar yordamida o'zgaradi. Masalan, "o'qi" (fe'l) + "-yapman" (hozirgi zamon) = "o'qiyapman".*

i - *Ingliz tilida esa ko'proq yordamchi fe'llar va yordamchi so'zlar ishlatiladi: "I am reading" (Men o'qiyapman).*

l Gap tuzilishi

a

r

n

i

u

- O'zbek tilida odatda so'z tartibi $S+O+V$ (Subyekt + Ob'yekt + Fe'l) ko'rinishida bo'ladi:
"Men kitob o'qiyman."

- Ingliz tilida esa $S+V+O$ (Subyekt + Fe'l + Ob'yekt) tartibi ishlatiladi: *"I read a book."*

Egalik va ko'plik ifodalash

- O'zbek tilida egalik qo'shimchalari mavjud: *"kitobim"* (mening kitobim), *"kitobing"* (sening kitobing).

- Ingliz tilida egalik *"my book"*, *"your book"* kabi yordamchi so'zlar orqali ifodalanadi.

Predloglar va postloglar

- O'zbek tilida grammatik bog'lanishlar asosan postloglar orqali ifodalanadi: *"Maktabdan keldim"* (prepozitsiya fe'ldan keyin keladi).

- Ingliz tilida esa prepozitsiyalar so'z oldidan keladi: *"I came from school."*

Relusts

O'zbek va ingliz tillarining tipologik taqqoslanishi ularning o'ziga xos farqlari va o'xshashliklarini ochib beradi. O'zbek tili turkiy tillarga mansub bo'lib, asosan agglutinatív tuzilishga ega, ya'ni grammatik munosabatlar qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Bunga qarama-qarshi ravishda, german tillari oilasiga mansub bo'lgan ingliz tili sintaktik funksiyalarni ifodalashda so'z tartibi va yordamchi fe'llarga tayanadi. Tadqiqotning asosiy natijalaridan biri shundan iboratki, o'zbek tili boy kelishik sistemasiga ega bo'lgani sababli so'z tartibi nisbatan erkin bo'lsa, ingliz tilida Subject-Verb-Object (SVO) tartibi qat'iyroq saqlanadi. Shuningdek, o'zbek tilida artikllar mavjud emas, ingliz tilida esa aniq va noaniq artikllar ma'no nozikliklarini ifodalash uchun keng qo'llaniladi. Morfologik jihatdan, o'zbek tilida fe'llar zamon, mayl va inkor shakllarini bitta so'z tarkibida ifodalashi mumkin, ingliz tilida esa bu ko'pincha yordamchi va modal fe'llar orqali amalga oshiriladi. Tadqiqot shuningdek, fonetik farqlarni ham ko'rsatadi, masalan, o'zbek tilida unlilar uyg'unligi mavjud bo'lib, ingliz tilida bu hodisa kuzatilmaydi.

Shunga qaramay, har ikkala til ham chet tillaridan so'z olish va tashqi lingvistik ta'sirlar tufayli rivojlanishga moyil. Ushbu natijalar o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi tipologik bog'liqlikni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Xulosa

O'zbek va ingliz tillarining tipologik taqqoslanishi ularning turli tuzilish xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi. O'zbek tili agglutinatív til bo'lib, grammatik ma'nolar asosan qo'shimchalar orqali ifodalanadi, ingliz tili esa analitik tuzilishga ega bo'lib, so'z tartibi va yordamchi vositalarga asoslanadi.

Maqola natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek tili kelishik tizimi va fe'l qo'shimchalari yordamida moslashuvchan sintaktik imkoniyatlarga ega bo'lsa, ingliz tilida qat'iy so'z tartibi ustuvor ahamiyatga ega. Bundan tashqari, o'zbek tilida artikllarning yo'qligi, fe'l shakllarining murakkabligi va unlilar uyg'unligi kabi xususiyatlar uni ingliz tilidan tubdan farqlantiradi. Shunga qaramay, har ikkala til ham zamonaviy dunyoda tashqi ta'sir va so'z almashinuvi natijasida o'zgarib bormoqda. Ushbu taqqoslash tipologik tadqiqotlar uchun muhim bo'lib, o'zbek va ingliz tillarini o'rganishda yanada samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

REFERENCES

1. Usmanov S. Morphological structure of the word in the Uzbek language. Tashkent 2010.
2. Usmanov S. About morphemic and functional analysis of words // Uzbek language and literature. 1965.
3. Usmanov S. Guidance on the word and its morphological structure Tashkent, 1957.
4. L.Raupova. Fundamentals of Uzbek structural linguistics. Textbook // Tashkent: "Innovation-Education"., 2019.
5. Ruhiddinov, M. (2008). Word Formation in the Uzbek Language.
6. Bauer, L. (2003). Morphological Productivity. Cambridge University Press.